

MED KNJIGAMI

MIRA MIHELICEVA, HIŠA VEČERA

Pričujoči roman* Mire Miheličeve je snovno in idejno soroden romanu April. Identičnih ali podobnih sestavin je več: isti čas — začetek okupacije, isti kraj — Ljubljana, ista družbena sredina — vrhnja plast slovenskega meščanstva, enaka moralna in družbena problematika — razkroj ugledne meščanske družine in njene morale ter sredi te agonije erotična zgodba deklasiranega dekleta, enako spretna pisateljska tehnika in navsezadnje tudi enaka usoda obeh romanov — široka popularnost med bralci. Po vseh teh nespornih ugotovitvah pa bi bili vseeno v zmoti, če bi Hišo večera popolnoma identificirali s prejšnjim romanom in jo ocenili kot zgolj fabulativno varianto iste snovi in problematike. Razlika med njima na videz sicer ni velika in skoraj se že zazdi, da je pisateljica v novem romanu variirala le zgodbe, toda po globljem preudarku se ta razlika, ki je zunanje opazna predvsem v kompoziciji, izkaže za bistveno in tudi odločilno glede končne ocene novega romana.

Stroga kompozicijska struktura, omejena na dnevniške zapiske enega meseca, je namreč v Aprilu pisateljico omejila pri oblikovanju snovi, tako da se je v glavnem zadržala pri eni sami ljubezenski epizodi in manjšem številu oseb. Hiša večera ima sicer podobno kompozicijo, ki glavno dejanje neprestano dimenzionira z retrospektivami v preteklost, toda zgradba je zdaj mnogo bolj svobodna in dovoljuje širše snovne izseke in prepletanje vzporednih zgodb. Takšna kompozicija tudi razodeva pisateljičino namero: da bi namreč v novem romanu razširila snov in problematiko Aprila ter si sprostila roke za široko panoramo meščanske družbe. Zato se v Hiši večera zares srečamo s podrobno kroniko meščanske družine, s tremi rodovi meščanske oligarhije, z velikim številom oseb, s številnimi zgodbami in širokim časovnim razponom — skratka z vsemi znamenji poskusa temeljite analize in kritike neke družbene plasti. Bistvena razlika med Aprilom in pričujočim romanom je torej predvsem v večji pisateljičini ambiciji, vprašanje pa je seveda, ali je bila ta ambicija kvalitetno rentabilna ali pa se je izkazala kot preveč pretenciozna. Pretres nekaterih novih elementov v Hiši večera (zakaj številne ugotovitve o Aprilu, predvsem sodba o pripovedni rutini, tokrat še podkrepljena z večjo naravnostjo zgodbe, veljajo tudi za novo dobo) bo verjetno pokazal veljavnost druge domneve.

Tako kot v Aprilu, je tudi v novem romanu glavna junakinja dekle iz meščanske družine, ki se z ljubeznijo rešuje iz moralne umazanijske svoje družbe v svobodnejšo in lepšo človečnost. V prejšnjem romanu je bila to Iza, zdaj je Marina; naravno pošteno bitje, ki ji ne seže do srca pokvarjenost okolice, upornica zoper okostenelo tradicijo in konvencijo. Marini je pisateljica ustvarila še dvojnico — Tanjo, prav tako nesrečno in deklasirano dekle, ustvarjeno iz istih moralnih sestavin. Ta dvojnost romanu nikakor ni v korist in je očitna pisateljska zmota. Kajti med obema dekletoma so tako

* Mira Miheličeva. Hiša večera. Cankarjeva založba. Ljubljana 1959.

neznatne karakterne in moralne razlike, da je nesporen njun skupni izvor iz enega samega modela; razpolovljenost zato seveda učinkuje nekam nasilno in neprepričljivo. Zanimivo je, da se deklici iz razumljivega vzroka dolgo časa v romanu sploh ne srečata (kljub temu, da bi bili logično zaradi sorodnega mišljenja prijateljici), kasnejši njuni razgovori pa izzzvene kot spretno montiran monolog. Toda naj bosta že dve ali ena sama junakinja: Marina-Tanja igra v Hiši večera večjo vlogo kot Iza v Aprilu. Zdaj ta žena ni samo igralka v ljubezenski igri in tragična heroina, temveč postane tudi nekakšna moralna norma, s katero presoja Miheličeva celotno dogajanje in moralno vrednoti ostale ljudi. V primeri z Aprilom, ko je bila moralna presoja zaradi manj zahtevnega dejanja lažja in svobodnejša, terja nova komplicirana situacija v Hiši večera rahločutno, utemeljeno moralno opredelitev. Namesto te delikatnosti pa v romanu srečamo grobo pristranost; Miheličeva, slepo zaverovana v svoj ženski ideal, namreč moralno opredeljuje vso okolico in njena dejanja po odnosu do glavne junakinje. V praksi, nekoliko poenostavljeno, je to tako-le: če je bil ta ali drugi do Marine-Tanje krivičen, izgubi ves moralni ugled, tisti pa, ki ji je bil prijazen, prejme etiketo moralno čistega ali vsaj tragičnega junaka, pa čeprav za kaj takega v svojem človeškem bistvu nima osnov. Seveda je takšno enostransko, nerazumno moralno vrednotenje hudo tvegano in napravi v moralnih relacijah pravcato zmešnjavo. Kaos je očiten zlasti tedaj, ko pisateljica ta intimni odnos do glavne junakinje nasilno posploši v družbene dimenzije in gradi na njem svojo družbeno kritiko.

Senator je n. pr. z dekletoma očetovsko blagohoten, zato je moralno čist junak, tragična pojava, prevaran od žene in izdan od političnih somišljenikov. Verjetno so v tem utrujenem možu res pogoji za človeško tragiko, toda predvsem v sferi njegovih morebitnih spoznanj o polomu političnih idealov, o zatonu vsega, kar mu je bilo življenjsko delo, kajti senator je v prvi vrsti homo politicus. Toda pisateljica mu s temi spoznanji prizanaša in ga raje onesreči z družinsko polomijo, kjer laže uveljavi svojo junakinjo in senatorjev odnos do nje. Tako postane nehote ta, v intimnih človeških odnosih čisti človek tudi družbeno opravičen, pa čeprav sta njegov pristanek in podpis podprla marsikatero umazano politično in gospodarsko špekulacijo. Podoben prizanesljiv odnos je Miheličeva pokazala do senatorjevega brata Kazimira; tudi ta je junakinji drag in zato samo tragična žrtev borznih transakcij, čeprav bi v njem in njegovem početju našli tudi obilo individualne krivde in socialne krivičnosti. Zanimiv je že sam ta paralelizem, ki se bo kasneje ponovil v obratnem smislu pri ženskih likih: oba glavna moška soigralca sta opisana z očitno simpatijo, četudi sta v romanu poglobljena nosilec kapitalističnih tendenc in bi resna socialna kritika, ki seveda ne bi izključevala človeške tragedije, morala sloneti na njunem idejnem polomu. Kajti družbena kritika, ki temelji na pikantnih predsednikovih avanturah, ni pretirano resna in prepričljiva.

Docela drugačen odnos vodi Miheličevo pri nekaterih ženskih likih. Senatorjeva žena Ružena je na primer orisana s tolikšno antipatijo, da se ob koncu, ko se živčna in onemogla zruši, prej zasmili bralcu kot pisateljici. Tudi to sovraštvo izvira predvsem iz Ruženinega slabega ravnanja z Marino in Tanjo, kajti moralno nepristranski pisatelj bi v Ruženi našel obilo res-

nično pretresljivih prvin. Ružena je zrasla iz majhnih razmer, poročila se je proti svoji volji s senatorjem in nato živela pusto življenje v tuji okolici — ali po vsem tem njeni moralni prekrški, ki jih pisateljica neusmiljeno obsoja in z njimi — spet primer moralnega kaosa — kaže na amoralnost meščanske družbe, niso samo človeško in družbeno opravičljiv beg iz brezdušnosti, torej nekaj podobnega, kar počenja sama glavna junakinja? Skoraj neverjetno pa je, kako je lahko Miheličeva tako brutalno obsodila Marinino mater; ta ženska, ki je pobegnila iz sveta, iz katerega hoče pobegniti tudi Marina, v bohemski svet, kamor bi rada tudi Marina, je v romanu karikirana kot neodgovorna, avšasta kreature, kar izzveni nekam ponižujoče, žaljivo in skrajno krivično.

Rezultat takšne pristranske moralne ocene (semkaj seveda sodijo tudi emfatični opisi šarma slikarja Lenarta; še najbolj je pisateljica pravična zdravniku Lovrenčiču) je seveda negativen v dvojnem smislu: Predvsem takšni nespametni kriteriji ne morejo utemeljiti družbene kritike, ker pač ne upoštevajo dovolj družbenih faktov in zamenjujejo intimno z družbenim, obenem pa tudi ne odkrijejo v posameznih ljudeh njihove resnične človečnosti, ker je zaradi pristranskega odnosa sploh nočejo opaziti. Kajti tudi Marina in Tanja nista heroini; tudi oni dve sta orisani s preveliko, krivično simpatijo, ki seveda že vnaprej, pa če je to utemeljeno ali ne, prijazno kvalificira vsako njuno odločitev. Predvsem pa po svojih človeških kvalitetah nista avtoritativni sodnici svoji meščanski okolici; Marina je za takšno vlogo preveč čutno, erotično enostransko usmerjeno dekle, po dejanjih, ki jih seveda pisateljica odobrava, precej podobno Ruženi in Belli, Tanja pa je pravzaprav samo anemična naivka in njena epizoda z revolucionarjem Maksom izzveni slej ko prej kot fabulistična iznajdba. Tudi to, da je skušala Miheličeva z njunim nezavednim, z erotiko zadovoljujočim se revoltom podpreti družbeno kritiko, je bila zmeta.

Po vsem tem bi lahko iz ocene romana April prepisal celoten odstavek o pisateljčinem odnosu do snovi in njene moralne problematike. Tudi tokrat je bil ta odnos prelahkoten, da bi mimo snovne zanimivosti lahko globlje posvetil v razkrajajoče se tkivo meščanske družbe. Če bi ta roman izšel na primer pred nekaj desetletji, ko je opisana družba še držala v rokah materialne in duhovne vajeti (ne samo živela, kajti njeni ostanki životarijo še dandanašnji, nimajo pa več oblasti), bi bil tudi kot kronika škandalov nadvse pogumno etično in umetniško dejanje. Danes si ne bi upal trditi, da je takšno pisanje pogumno. Žal zaradi moralne dezorientacije tudi ni studiozno analitično. Z naturalizmom zakonskih in nezakonskih spalnic in z vernim upodabljanjem modelov bo pisatelj sicer vedno privabil radovedni publikum, umetniški raziskavi neke družbe pa ne bo storil velike usluge. In ravno zaradi izjalovljenih ambicij po široki, tehtni analizi meščanske plasti Hliša večera kljub širše in učinkoviteje razpredeni snovi zaostaja za skromneje zastavljenim, »bestsellersko« prikupnim Aprilom.

Mitja Mejak